

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده معارف اسلامی و مدیریت

دانشگاه امام صادق

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی و مدیریت

گرایش مدیریت مالی

**تحلیل فقهی کارکردهای «پول‌های رمزنگاری شده»
(مطالعه موردی بیت کوین)**

استاد راهنما: دکتر محمد طالبی

استاد مشاور: دکتر احمد علی یوسفی

دانشجو: علیرضا نواب پور

اردیبهشت ۱۳۹۷

کلیه‌ی حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری،
ترجمه، اقتباس و نظایر آنها از این پایان‌نامه
کارشناسی ارشد برای دانشگاه امام صادق علیه‌السلام
محفوظ است.

نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

تقدیم به

ساحت مقدس شهدای مدافع حرم

چکیده:

پول یکی از پدیده‌هایی است که در زندگی اقتصادی مردم از دیرزمان مورد استفاده قرار می‌گیرد. این پدیده به رغم ظاهری ساده، دائما در حال تحول و ارتقا است. از سال ۲۰۰۹ شکل نوینی از پول در عرصه اقتصاد دنیا تحت عنوان «پول رمزنگاری شده» به وجود آمد. این وسیله مبادله از دسترس سیستم بانکی و بانک مرکزی خارج است و تنها از طریق فضای مجازی منتقل می‌شود. با فراگیر شدن این نوع پول در رفتارها و روابط اقتصادی عرف و عقلای عالم، یک تحول جدی در ماهیت و کارکرد اقتصادی پول ایجاد می‌شود. تغییر در ماهیت و کارکرد اقتصادی، ممکن است کارکرد فقهی متفاوتی نسبت به پول بانکی به دنبال داشته باشد. بنابراین لازم است دستگاه فقه، ماهیت و کارکردهای اقتصادی این پدیده را با دقت شناسایی نماید و انواع احکام مجاز و غیرمجاز بکارگیری آن را در روابط اقتصادی روشن کند. در این راستا در پژوهش حاضر ابتدا موضوع شناسی پول‌های رمزنگاری شده صورت پذیرفته سپس ابعاد فقهی موضوع با دو رویکرد فقه فردی و حکومتی و همچنین در دو سطح معامله و معدن‌کاوی تبیین گشته است. در آخر نیز با استفاده از روش تحقیق اجتهاد چندمرحله‌ای و نظر خبرگان مالی اسلامی و مراجع عظام تقلید شروط جواز استفاده از پول‌های رمزنگاری شده احصا گردیده است. بر این اساس یکی از انواع این پول‌ها به نام بیت‌کوین با شروط مستخرج تطبیق داده شده و وجود شبهه «لا ضرر و لا ضرار» استفاده از آن را با اشکال فقهی رو به رو نموده است.

واژگان کلیدی:

پول رمزنگاری شده، ارز رمز، رمزینه پول، پول رمزی، پول دیجیتال، پول مجازی، بیت کوین، زنجیره بلوکی.

فهرست مطالب

۲	۱- کلیات تحقیق
۲	۱-۱- مقدمه
۳	۱-۲- اهمیت و ضرورت
۴	۱-۳- سؤالات پژوهش
۴	۱-۴- فرضیه
۴	۱-۵- روش انجام پژوهش
۴	۱-۶- فصول اصلی پژوهش
۵	۱-۷- جنبه جدید بودن و نوآوری پایان نامه
۷	۲- ادبیات موضوع
۷	۲-۱- مبانی نظری مالی-اقتصادی
۷	۲-۱-۱- تاریخچه تکون پول
۱۵	۲-۱-۲- کارکردهای پول
۱۶	۲-۱-۳- ماهیت پول
۱۸	۲-۲- مبانی نظری فقهی
۱۸	۲-۲-۱- مالیت
۲۲	۲-۲-۲- مثلی یا قیمی بودن پول
۲۷	۲-۲-۳- ماهیت پول
۳۰	۲-۳- پیشینه تحقیق
۳۵	۲-۴- پول های رمزنگاری شده
۳۵	۲-۴-۱- تاریخچه پیدایش پول های رمزنگاری شده
۳۸	۲-۴-۲- آمار عملکردی
۴۲	۲-۴-۳- انواع پول مجازی
۴۴	۲-۴-۴- چارچوب مفهومی پژوهش (موضوع شناسی بیت کوین)
۵۵	۲-۴-۵- معرفی مولفه های اصلی نظام پول رمزنگاری شده
۶۷	۲-۴-۶- مزیت ها و چالش ها
۷۴	۲-۴-۷- تأثیر بر روی صنعت مالی و سیاست های پولی

۷۶	۲-۴-۸-واضع دولت‌ها در برابر پول رمزنگاری شده.....
۷۹	۲-۴-۹-تحلیل کارکردهای پولی بیت کوین.....
۱۰۱	۳-روش پژوهش
۱۰۱	۳-۱-مقدمه.....
۱۰۲	۳-۲-فقه و کاربرد آن در مالی اسلامی.....
۱۰۳	۳-۳-موضوع شناسی در فقه مالی.....
۱۰۴	۳-۴-الگوی اجتهاد چندمرحله‌ای فقه مالی.....
۱۰۴	۳-۵-مراحل الگوی اجتهاد چندمرحله‌ای فقه مالی.....
۱۰۴	۳-۵-۱-شناسایی و انتخاب موضوع مالی.....
۱۰۵	۳-۵-۲-تعیین ابعاد فقهی موضوع مالی.....
۱۰۵	۳-۵-۳-بررسی مستندات فقهی در رابطه با موضوع.....
۱۰۵	۳-۵-۴-تطبيق ابعاد فقهی موضوع با مستندات فقهی.....
۱۰۵	۳-۵-۵-انتخاب خبرگان فقهی-مالی (حداقل پنج نفر).....
۱۰۶	۳-۵-۶-گردآوری و جمع‌بندی نظرات خبرگان فقهی-مالی.....
۱۰۷	۳-۵-۷-دریافت آرای مراجع عظام تقلید.....
۱۰۹	۳-۶-اقدامات صورت گرفته در این پژوهش.....
۱۱۱	۴-تجزیه و تحلیل
۱۱۱	۴-۱-مرحله اول: موضوع‌شناسی و تعیین ابعاد فقهی نظام پولی رمزنگاری شده (بیتکوین).....
۱۱۴	۴-۲-مرحله دوم: بررسی و تطبيق ابعاد فقهی بیتکوین با بهره‌گیری از مستندات فقهی.....
۱۱۸	۴-۳-گردآوری و جمع‌بندی نظرات خبرگان.....
۱۲۱	۴-۳-۱-بررسی نظرات مخالف.....
۱۲۳	۴-۴-استفنا از مراجع عظام تقلید.....
۱۲۸	۵-نتیجه گیری
۱۳۵	۶-منابع
۱۴۰	پیوست ۱: پرسشنامه

فهرست جداول

- جدول ۱- فروشگاههای پذیرنده پول رمزنگاری شده ۴۱
- جدول ۲- واژه‌شناسی پول مجازی ۴۴

فهرست جداول

- نمودار ۱ - انحراف معیار بیت کوین ۸۲
- نمودار ۲ - تعداد کیف پول‌های الکترونیکی از ۲۰۰۹ الی ۲۰۱۷ ۸۷
- نمودار ۳ - تعداد ATM بیت کوین ۴۱

فهرست اشکال

- شکل ۱- انواع ارز مجازی ۴۲

فصل اول

کلیات تحقیق

۱- کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

با نگاهی به اقتصاد جهانی می‌توان مشاهده کرد که سطح معاملات از مرز کشورها عبور کرده و تجارت جهانی با سرعت چشمگیری در حال گسترش است. برای تجارت جهانی نیاز به همکاری نهادهای واسط متعددی است که تعداد بالای این واسطه‌ها باعث افزایش مشکلات و دشوار شدن معاملات شده است؛ بنابراین فعالان اقتصادی به دنبال یافتن راهکارهایی برای تسهیل بیشتر تجارت جهانی هستند.

در این راستا امروزه شاهد آن هستیم که فناوری‌های جدید به‌طور خاص علم رمزنگاری^۱ و شبکه^۲، تغییرات اساسی را در ساختار اقتصاد جهانی ایجاد کرده‌اند. از جمله مهم‌ترین این تحولات می‌توان به پدیده نوظهوری به نام پول‌های رمزنگاری شده^۳ اشاره نمود. در واقع پول رمزنگاری شده یک سیستم خصوصی برای تسهیل انجام مبادلات بین افراد است، بدون آنکه نیازی به حضور نهاد مرکزی و واسط باشد. پول‌های رمزنگاری شده و فناوری مرتبط به آن (سیستم بلوک‌های زنجیره‌ای^۴) به سرعت در حال فراگیر شدن هستند.

یکی از مهم‌ترین دلایل فراگیر شدن پول رمزنگاری شده مزیت‌های منحصر به فردی است که در اختیار استفاده‌کنندگان قرار می‌دهد از جمله سرعت و کارایی بالا در پرداخت‌ها - مخصوصاً پرداخت‌های برون‌مرزی - و همچنین حذف هزینه‌های عملیاتی اضافی که توسط نهادهای واسط دریافت می‌شود. در کنار مزیت‌های مطرح شده، این نوع پول خطراتی نیز در بردارد که باعث شده است دولت‌ها در قبال آن مواضع متناقضی بگیرند. از جمله این خطرات می‌توان به خطر پول‌شویی، استفاده در عملیات تروریستی و فرارهای مالیاتی اشاره نمود که همه این‌ها به دلیل ماهیت رمزنگاری شده این نوع پول‌ها که در ادامه توضیح داده خواهد شد، بسیار محتمل است.

فراگیر شدن این پول‌ها منجر شده است که یکی از معروف‌ترین آن‌ها به نام بیت‌کوین^۵ وارد بخشی از تراکنش‌های مردم ایران شود. لذا لازم است نهادهای سیاست‌گذار ایران همانند سایر کشورها در خصوص استفاده از این پول‌ها، قوانین و مقرراتی وضع نمایند تا ضمن استفاده از مزایای پول‌های رمزنگاری شده، از خطرات احتمالی

^۱ Cryptography

^۲ استفاده از ریاضیات برای ایجاد کدها یا حروف رمزی که می‌تواند برای پنهان کردن اطلاعات استفاده شود.

^۳ Network Computing

^۴ Cryptocurrency

^۵ Blockchain

^۶ Bitcoin

آن‌ها جلوگیری شود. از آنجا که سیاست‌ها، قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران تابع شریعت می‌باشد لذا در این پژوهش بررسی می‌شود که آیا استفاده از چنین پول‌هایی از منظر فقه شیعه جایز می‌باشد یا خیر. در این راستا ابتدا ماهیت، تاریخچه پیدایش و سازوکار این پول‌ها به‌طور کامل مورد مطالعه قرار می‌گیرد و پس از استخراج محل نزاع فقهی این پدیده جدید، با روش اجتهاد چندمرحله‌ای جواز یا عدم جواز استفاده از آن تبیین می‌گردد.

۲-۱- اهمیت و ضرورت

از سال ۲۰۰۹ نظام مالی جهان با پدیده‌ای به نام پول‌های رمزگذاری/رمزنگاری شده مواجه شد که پشتوانه آن‌ها صرفاً حل معادلات پیچیده ریاضی هستند. این پول به دلیل سهولت در نقل و انتقالات بین‌المللی، هزینه عملیاتی پایین، حذف نهاد واسط و ناظر و سایر ویژگی‌هایش به‌سرعت جای خود را در نظام پولی و مالی کشورها پیدا کرد به‌طوری‌که شاخص Bitcoin (از انواع پول‌های رمزنگاری شده) در بورس نیویورک ثبت شده و ارزش آن در طی زمان بسیار اندکی از کمتر یک دلار به بالای هزار دلار رسید. به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد این نوع پول، بسیاری از فروشگاه‌های اینترنتی بین‌المللی همانند Amazon, Ebay, App Store و غیره با این پول کار می‌کنند و همچنین در بازارهای بورس بسترهای نرم‌افزاری (Platform) به وجود آمده است که با Bitcoin می‌توان کلیه اوراق را با هزینه عملیاتی کمتر، به‌طور امن‌تر و با حداقل زمان تسویه، خرید و فروش نمود.

به عبارتی پول رمزگذاری شده پدیده‌ای نوظهور در نظام مالی دنیا می‌باشد که به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد خود، مورد استقبال فراوان در سراسر جهان قرار گرفت به‌طوری‌که در مدت زمان بسیار کوتاه توانست جایگاه خود را در مبادلات روزمره فعالان اقتصادی پیدا کند. به همین جهت در سراسر دنیا برای شناخت این پدیده مقالات، کتب و پایان‌نامه‌های بسیاری به رشته تحریر درآمده است؛ اما این مطالعات صرفاً جنبه فنی و اقتصادی داشته است و تا کنون هیچ مطالعه مشخصی در خصوص جایز بودن به‌کارگیری چنین پول‌هایی از منظر فقه شیعه صورت نپذیرفته است. لذا با توجه به ورود این پول‌ها به کشور ایران و وجود مراکز تخصصی در این خصوص، لازم است فقه شیعه نظر خود را در رابطه با انواع به‌کارگیری آن بیان کند و استفاده‌کنندگان از این پول را از ابهام خارج نموده و مکلفین را آگاه به تکلیف خویش نماید. این پژوهش در گام اول در تلاش است به معرفی ماهیت

این نوع از پول پرداخته و در گام بعدی، ابعاد چالشی این پول را استخراج و به اصول شریعت عرضه کند و مخالفت یا موافقت آن را با این اصول تبیین نماید.

به یقین نتایج این پژوهش برای کلیه افراد جامعه حائز اهمیت می‌باشد. برای علمای شیعی جهت شناخت این پدیده و صدور فتوا، برای قانون‌گذاران و سیاست‌مداران جهت وضع قوانین مرتبط با آن و برای آحاد مردم جهت شناخت این پدیده نوظهور در ایران کاربرد خواهد داشت. عدم وجود مطالعه جدی در این خصوص تا به امروز و همچنین گسترش روزافزون مراکز پول رمزگذاری شده در ایران اعم از صرافی‌ها، شرکت‌های صادراتی و خدماتی بین‌المللی و غیره، اهمیت این پژوهش را دوچندان می‌کند.

۳-۱- سوالات پژوهش

۱. پول رمزگذاری شده چیست و سازوکار آن چگونه می‌باشد؟ (سوال فرعی)
۲. نظر فقه شیعه در خصوص استفاده از پول رمزگذاری شده چیست؟ (سوال اصلی)

۴-۱- فرضیه

در فقه شیعه با در نظر گرفتن ملاحظاتی، ممانعتی با استفاده از پول رمزگذاری شده وجود ندارد.

۵-۱- روش انجام پژوهش

روش پژوهش در مرحله ادبیات موضوع، کتابخانه‌ای و در مرحله تجزیه و تحلیل مطالعات، تحلیلی - استنباطی و استفاده از روش اجتهاد چندمرحله‌ای می‌باشد.

۶-۱- فصول اصلی پژوهش

۱. کلیات پژوهش شامل: طرح کلیات، بیان مسئله و ضرورت بحث، وجه تمایز با سایر پژوهش‌ها، اهداف و سوالات پژوهش و غیره.
۲. ادبیات پژوهش شامل:

a. مطالعات قبل از پول رمزنگاری شده: تاریخچه و پیشینه انواع پول، کارکردهای اقتصادی پول،

مرور دیدگاه‌های اندیشمندان اقتصادی در خصوص ماهیت پول، مرور دیدگاه‌های علمای شیعه

در خصوص ماهیت پول

b. مطالعات بعد از پیدایش پول رمزنگاری شده: معرفی ماهیت و سازوکار پول رمزنگاری شده،

تاریخچه، فلسفه طراحی و پیشینه پول رمزنگاری شده، ویژگی‌ها و مزیت‌های پول

رمزنگاری شده، ریسک‌ها و خطرات پول رمزنگاری شده

۳. روش پژوهش شامل: معرفی روش اجتهاد چندمرحله‌ای، بیان مراحل طی شده در پژوهش

۴. تجزیه و تحلیل: تجزیه و تحلیل یافته‌های حاصل از روش اجتهاد چندمرحله‌ای

۵. نتیجه‌گیری: تحلیل یافته‌های پژوهش و نتیجه‌گیری (نظر فقه شیعه در رابطه با ابعاد چالش برانگیز فقهی

پول رمزنگاری شده)

۷-۱- جنبه جدید بودن و نوآوری پایان‌نامه

این پول، پدیده‌ای نوین در بازارهای مالی جهانی می‌باشد و قدمت کمتر از ۶ سال دارد. تا به امروز مستند جامعی در خصوص چیستی پول رمزگذاری شده در ایران منتشر نشده است و برای صاحب‌نظران مالی ایران علی‌رغم شناخت اجمالی این پول، ابهامات و سؤالات زیادی باقی مانده است. لذا صرفاً معرفی این پول در این پایان‌نامه به‌خودی‌خود، یک کار نو در ایران است.

افزون بر آن در هیچ‌کدام از مستندات منتشرشده در جهان، استفاده از این پول که ماهیت کاملاً متفاوتی نسبت به پول‌های قبلی دارد از منظر فقه شیعه مورد مذاقه و بررسی قرار نگرفته است و از این جهت نیز این پایان‌نامه کار جدیدی است.

فصل دوم

ادبیات موضوع

۲- ادبیات موضوع

ادبیات موضوع در این پژوهش به چهار بخش اصلی تقسیم می‌شود. ابتدا به مبانی نظری پول از دیدگاه اقتصاددانان پرداخته می‌شود و سپس مبانی فقهی پول تبیین می‌گردد. در آخر نیز پس از مرور و بررسی پیشینه پژوهش، پول رمزنگاری شده به طور کامل و مبسوط از نظر اقتصادی، مالی و فنی معرفی می‌گردد.

۲-۱- مبانی نظری مالی-اقتصادی

یکی از راه‌گشایان مطالب در بررسی و شناخت پدیده‌های اقتصادی از جمله «پول»، مطالعه فلسفه و تاریخچه پیدایش آن است. به همین جهت اولین عنوانی که در مبانی نظری مالی-اقتصادی پول آورده می‌شود، تاریخچه تکون آن است.

۲-۱-۱- تاریخچه تکون پول

➤ مبادلات پایاپای

بشر اولیه نیازمندی‌های خود را در اقتصاد بسته و در محدوده خانواده یا قبیله تأمین می‌کرد. به تدریج که زندگانی اجتماعی پیشرفت کرد، با تخصصی شدن کارها و با تقسیم کار محدود، نیاز به مبادله احساس گردید. در قدیمی‌ترین شیوه معاوضه انسان‌ها با یکدیگر، هر شخصی مازاد تولید بر مصرف خویش را که به آن نیاز نداشت با مازاد تولید سایرین که به آن‌ها احتیاج داشتند، معاوضه و مبادله می‌نمود؛ یعنی کالایی می‌داد و در مقابل از خدمت یا کالای دیگران استفاده می‌کرد. در این زمان مبادلات به صورت کالا با کالا انجام می‌شد که به آن معاملات پایاپای یا تهاتری می‌گویند. در این نظام مبادله، کالاها و خدمات با یکدیگر به طور مستقیم معاوضه شده و از واسطه‌ای برای انجام خرید و فروش یا محاسبه استفاده نمی‌شود.

بنابراین مبادلات پایاپای، یک نوع روش معامله است که در آن کالاها یا خدمات به صورت مستقیم و بدون هیچ واسطه‌ای با کالا یا خدمات دیگر مبادله می‌شود و از هیچ نوع وسیله‌ای برای مبادله استفاده نمی‌شود.

در این گونه مبادلات، می‌بایست کالاهای گوناگون که از نظر ظاهر، کمیت و کیفیت با هم تفاوت داشتند، با نسبت‌های معینی مورد مبادله قرار گیرند؛ درحالی‌که این امر با دشواری‌ها و مشکلات زیر مواجه بود:

۱. ضرورت تطابق هم‌زمان خواسته‌های طرفین در معامله: ارائه‌کننده یک کالا بایستی فردی را بیابد که اولاً به کالای او نیاز داشته باشد و ثانیاً کالای مورد احتیاج او را نیز عرضه کند که بروز این وضعیت بسیار دشوار بوده است.

۲. فقدان معیار واحد سنجش ارزش: در مبادلات پایاپای ارزش هر کالا برحسب دیگر کالاها سنجیده می‌شد. به‌طور مثال اگر ۱۰ نوع کالا در اقتصادی وجود داشته باشد، برای هر یک از کالاها، ۹ قیمت متفاوت برحسب دیگر کالاها داریم. حال اقتصادی را فرض کنید که بیش از ۱۰۰ نوع کالا وجود داشته باشد، مسلماً کالاهای بسیاری به‌عنوان سنجش وجود خواهد داشت. تعدد قیمت‌ها، مقایسه ارزش کالاها را با یکدیگر بسیار دشوار می‌ساخت.

۳. عدم امکان پس‌انداز کردن: برخی کالاهای مازاد بر نیاز، مانند گندم، برنج و احشام را به مدت طولانی نمی‌توانست ذخیره کرد.

۴. عدم امکان نسبی: در این بازار مبادله نسبی دیگر موضوعیت نداشت. چراکه امکان داشت در مورد آن کالایی که در آینده قرار است دریافت شود توافق صورت نگیرد و جدالی بر سر آن کالا صورت گیرد ممکن است کیفیت مورد نظر را نداشته باشد یا ارزش آن کاهش یافته باشد. این‌گونه مشکلات در داخل نظام مبادلاتی پایاپای، پیشینیان را واداشت که در پی نظام مبادلاتی مناسب‌تری باشند؛ تا در داخل آن نظام، هم مبادله کالاها و خدمات تولیدی مازاد بر مصرف شخصی انجام پذیرد و هم آن نظام دچار مشکلات بالا نباشد. (فرجی، ۱۳۷۷)

۵. کثرت قیمت: هر کالا برحسب هر یک از کالاهای دیگر قیمتی داشت.

۶. تقسیم‌ناپذیری: اکثر کالاها قابلیت بخش‌پذیری ندارند و برای مبادله باید کل آن مبادله شود. (تفقدی‌اسراری،

۱۳۹۲)

➤ پول کالایی

بعد از اینکه زندگی اقتصادی بشر، از شکل خود معیشتی، بیرون آمد و فعالیت‌های اقتصادی از تخصص و تقسیم کار بهره‌مند شد، تولیدات جامعه متنوع و گوناگون گردید و هر یک از کالاها بر اساس میزان کار و مطلوبیتی که برای افراد ایجاد می‌کرد، نزد آنان از ارزش مبادله‌ای مختلفی برخوردار بود. ناهمگونی و ناهمسانی ارزش‌های مختلف انواع کالاها، مشکل عمده و اساسی، برای معاملات پایاپای بود. بنابراین به وسیله‌ای نیاز بود تا در همسان‌سازی انواع ارزش‌های اقتصادی ناهمگون و ناهمسان به آن‌ها کمک کند.

سرانجام، وفاق عمومی بر آن شد که کالایی وجود داشته باشد تا ارزش مبادله‌ای همه کالاهای دیگر به کمک ارزش مبادله‌ای آن کالا بیان شود. این نیاز را کالای معادل همگانی برآورده می‌ساخت. این معادل همگانی، علاوه بر اینکه برای همسان‌سازی یا آسان‌سازی مقایسه ارزش‌های اقتصادی مختلف، وارد مبادلات شده بود، به عنوان ذخیره‌کننده ارزش‌های اقتصادی نیز پذیرفته شد. همچنین قادر بود به عنوان واسطه در مبادله محسوب گردد. این معادل همگانی نام پول به خود گرفت و در نتیجه مبادلات پایاپای جای خود را به مبادله کالا با پول داد. (یوسفی، ۱۳۷۷)

انتخاب کالای خاصی به عنوان پول به عوامل متعددی همچون فرهنگ، آداب و سنن، آب‌وهوا و شرایط اقلیمی بستگی دارد. برای مثال ساکنان نواحی سردسیر از پوست حیوانات، ساحل‌نشینان از صدف، ساکنان نواحی گرمسیر از عاج فیل به عنوان پول استفاده می‌کردند (سرلک، ۱۳۸۱).

پول در این مرحله دارای دو نوع ارزش بود:

الف: ارزش استعمالی: منظور از آن، فایده مصرفی است که آن اشیا واجد آن بودند و ماده پول با صرف نظر از جنبه پولی دارای چنین ارزش استعمالی بود؛ یعنی دارای مصارف خاصی بود که مردم مورد استفاده قرار می‌دادند؛ مثلاً اگر خوردنی بود به عنوان خوراکی، اگر پوشیدنی بود به عنوان پوشاکی و اگر زینتی بود به عنوان زینت استعمال می‌شد.

ب: ارزش مبادله‌ای: ارزشی بود که به وسیله آن، ارزش مبادله‌ای سایر کالاها و خدمات اندازه‌گیری می‌شد. بعد از آنکه این اشیا در نظر عرف و عقلا به عنوان پول پذیرفته شد، این امکان وجود داشت که بیش از پیش مورد تقاضا قرار گیرند. در نتیجه ارزش مبادله‌ای آن‌ها نسبت به همین ارزش پیش از پول واقع شدن، بیشتر می‌شد.

بنابراین میزان ارزش مبادله‌ای پول کالایی، قراردادی و اعتباری نبود؛ کما اینکه اصل ارزش مبادله‌ای در پول کالایی نیز اعتباری و قراردادی نبود؛ بلکه عرف اصل ارزش مبادله‌ای شیئی را به‌عنوان واحد سنجش ارزش سایر کالاها و خدمات اعتبار می‌کرد و در نتیجه، آن شیء به‌عنوان واسطه در مبادله، در مبادلات به کار گرفته می‌شد.

اگر عرف و عقلا اعتبار و قرارداد خود را ملغی می‌کردند، آن شیء عنوان پول بودن خود را از دست می‌داد؛ ولی ارزش مبادله‌ای و استعمالی آن از بین نمی‌رفت؛ اگرچه ممکن بود تقاضا برای آن کاهش یافته ارزش مبادله‌ای آن کاسته شود (یوسفی، ۱۳۷۷).

➤ پول فلزی

در زمانی که کالایی، به‌عنوان پول در صحنه مبادلات اقتصادی وظیفه خود را انجام می‌داد، بشر بر تخصص و تقسیم کار خود می‌افزود، که نتیجه آن، افزایش تولید کالاها و خدمات قابل مبادله بود. با اشباع بازارهای محلی، این کالاها باید به بازارهای دوردست حمل می‌شد، اما نقل و انتقال پول‌های کالایی و نواقص دیگر آن‌ها، اشکالات فراوانی را برای طرف‌های مبادله ایجاد می‌کرد. بنابراین باید به‌وسیله مبادله دیگری می‌اندیشید تا مبادله کالاها با واسطه شدن آن به آسان‌ترین نحو صورت گیرد. آن وسیله مبادله پول فلزی بود.

ما ضمن برشمردن محاسن و امتیازات نظام پول فلزی، به معایب و نواقص پول کالایی اشاره خواهیم کرد.

۱ - پول، هرچه سبک‌تر و قیمتی‌تر باشد، حمل و نقل و به‌کارگیری آن در مبادلات آسان‌تر صورت می‌گیرد. چنین خصوصیتی را طلا و نقره دارا بودند؛ درحالی‌که پول کالایی غیرفلزی این ویژگی را نداشت و حمل و نقل آن‌ها به نقاط دوردست مشکلات فراوانی ایجاد می‌کرد.

۲ - طلا و نقره در طول زمان فاسد نمی‌شدند؛ در نتیجه برای ذخیره دارایی‌ها بسیار مناسب بودند.

۳ - واحد سنجش ارزش‌ها باید قابل انقسام به اجزای مختلف باشد تا بتواند ارزش‌های اقتصادی متفاوت را برتابد و در عین حال، با انقسام به اجزای کوچک‌تر، مجموع اجزا ارزشی برابر با ارزش کل داشته باشد. مقادیر مختلف طلا و نقره با کمیت‌های متساوی و درجه خلوص مشابه، نمایانگر ارزش‌های یکسانی هستند.

۴ - خواص طبیعی و مشخصات این دو فلز، در درجه حرارت‌های متفاوت هیچ‌گونه تغییری نمی‌یابند.

۵ - هرچه مقبولیت همگانی پول گسترده‌تر باشد، عملکرد آن نظام پولی موفق‌تر خواهد بود و این ویژگی در

طلا و نقره نسبت به کالاهای دیگر، بیشتر بود.

۶ - ارزش نسبی طلا و نقره در طول زمان، تغییرات کمی پیدا می‌کرد. این امر بدان جهت بود که میزان استخراج آن تقریباً متناسب با میزان تولید کالاها و خدمات قابل مبادله رشد می‌کرد. به نظر می‌آید علت این تناسب آن بود که در اکثر نقاط دنیا و تقریباً در تمام مدتی که طلا و نقره به‌عنوان پول مورد قبول همگان بود، هزینه استخراج آن‌ها زیاد بود و هنگامی که قیمت آن‌ها کاهش پیدا می‌کرد، استخراج آن‌ها مقرون به‌صرفه نمی‌شد؛ در نتیجه نرخ رشد آن در مقابل نرخ رشد کالاها و خدمات قابل مبادله کاهش می‌یافت و در پی آن، بر ارزش مبادله‌ای طلا و نقره افزوده شده مجدداً استخراج آن‌ها مقرون به‌صرفه می‌شد. این فرآیند تقریباً برای مدت‌های طولانی به‌طور خودکار عمل می‌کرد. بنابراین در درازمدت، تقریباً تفاوت بین تغییرات حجم کالاها و خدمات قابل مبادله و پول استخراج شده به سمت صفر میل می‌کرد. (یوسفی، ۱۳۷۷)

➤ نظام‌های پول فلزی طلا و نقره

در طول تاریخ سه نظام پول فلزی طلا و نقره به‌طور مترتب برهم وجود داشت:

۱ - نظام دو فلزی بدون رابطه مشخص قانونی: در این نظام پولی، هر یک از دو فلز طلا و نقره، پول رایج کشور محسوب می‌شدند و مردم می‌توانستند معاملات خود را با هر یک از این دو فلز انجام داده هیچ‌گونه رابطه قانونی که بیان‌کننده ارزش آن‌ها نسبت به هم باشد وجود نداشت.

در چنین نظامی، مقدار ارزش مبادله‌ای هر یک از دو فلز، بر اساس میزان فراوانی، یا کسادی آن فلز تعیین می‌شد. بنابراین هرگاه میزان هر یک از این دو فلز نسبت به دیگری کمتر می‌شد، ارزش مبادله‌ای آن بالا می‌رفت برعکس، در هنگام فراوانی آن، ارزش مبادله‌ای آن، کاهش می‌یافت. چنین نوساناتی ثبات ارزش پول را متزلزل می‌ساخت و باعث نگرانی کسانی می‌شد که در وقت فراوانی آن فلز، آن را به‌عنوان ذخیره ارزش اقتصادی نزد خود نگه‌داشته بودند و با شروع چنین حوادثی این‌گونه افراد بلافاصله از خود واکنش نشان داده پول‌های خود را به پول دیگر - که دارای ارزش بیشتری بود - تبدیل می‌کردند و بدین ترتیب ضرر خود را به حداقل می‌رساندند. این نوسانات، اقتصاد جامعه را مواجه با اشکالاتی می‌کرد که زمینه را برای روی کار آمدن نظام دوفلزی با رابطه مشخص آماده ساخت.

۲ - نظام دوفلزی با رابطه مشخص: در این نظام، رابطه مشخصی، بین ارزش طلا و نقره از نظر قانونی تعریف شده بود و مسکوک طلا با رابطه معین به مسکوک نقره و برعکس تبدیل می‌شد. به‌عنوان مثال در بسیاری از کشورهای اروپایی در قرن نوزدهم رابطه بین مسکوک طلا و نقره ۱ به ۱۵/۵ برقرار گردید یعنی ارزش هر سکه طلای محتوی یک گرم طلای خالص، معادل ۱۵/۵ سکه نقره که هر یک محتوی یک گرم نقره خالص بود، تعیین شد (یوسفی، ۱۳۷۷).

این نظام با وجود مزیتی که بر نظام قبلی داشت، خود نیز دارای اشکالاتی بود که «قانون گرشام» متروک شدن آن را توجیه می‌کند. بر طبق این قانون: پول بد، پول خوب را از جریان خارج می‌کند. به این معنا که اگر استخراج نقره در جامعه زیاد شود قیمت بازاری آن نسبت به قیمت رسمی آن کاهش می‌یابد. به‌طور مثال نسبت بازاری ۱۴ به ۱ می‌گردد. پس مردم در مبادلات از آن بیشتر استفاده می‌کنند و به تدریج سکه طلا در جامعه کمیاب می‌شود و یا برخی به دنبال کسب سود به معاوضه طلا و نقره در دو منطقه مختلف پرداخته و به تدریج طلا را از مبادلات خارج کرده‌اند. به عبارت دیگر پول بد (نقره که قیمت رسمی آن بیش از قیمت کالایی آن می‌باشد)، پول خوب (طلا که قیمت رسمی آن کمتر از قیمت کالایی آن است) را از جریان خارج می‌کند. در نتیجه قانون گرشام مشخص می‌سازد که استاندارد دو پایه نامطلوب بوده است و جوامعی که از این سیستم استفاده می‌کردند به تدریج شاهد حذف یکی از فلزات برای مدتی از جریان بوده‌اند و تنها راه‌هایی از این مشکل، رفتن به سمت سیستم تک‌پایه به‌ویژه طلا بوده است. (پژویان، ۱۳۸۶)

۳ - نظام واحد تک فلزی: در این نظام، دولت یک فلز (طلا یا نقره) را با وزن و عیار مشخص، واحد پول کشور قرار می‌دهد. در نتیجه، ارزش مبادله‌ای پولی با ارزش مبادله‌ای واقعی آن برابری می‌کند و هر نوع تغییری در ارزش مبادله‌ای واقعی، باعث همان مقدار تغییر در ارزش مبادله‌ای پولی آن می‌گردد. بنابراین، بحران‌های ناشی از نظام دوفلزی که محصول تفاوت ارزش مبادله‌ای واقعی و ارزش مبادله‌ای پولی بود، در این نظام رخ نمی‌دهد. نظام پول فلزی علی‌رغم فواید و امتیازاتی که نسبت به نظام پول کالایی داشت، دچار نارسایی‌هایی در برآوردن انتظارات مردم بود. همین کاستی‌ها به جایگزینی نظام پول کاغذی انجامید. این نارسایی‌ها عبارت‌اند از:

۱ - خطر سرقت هنگام حمل و نقل پول‌ها به راه‌های دوردست

۲ - هزینه زیاد حمل و نقل در هنگامی که مقدار زیادی از پول‌ها تا مسافت‌های طولانی حمل می‌شد